

УДК 373.2.015.31: 172.15

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-1.16>**Н. В. Меркулова**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького**О. В. Канарова**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ДО ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито проблему національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Сучасні тенденції розвитку освіти України зумовлені кардинальними змінами, що спрямовані на реформування дошкільної освіти. Основним складником процесу реформування освіти вважають оновлення змісту підготовки дітей дошкільного віку. Проблема формування національно-патріотичного виховання у дітей старшого дошкільного віку в умовах полікультурного суспільства завжди була однією із актуальних, а в умовах сьогодення, зважаючи на системну кризу моральності, вона набуває особливого значення. Щоб уникнути помилок минулого, сьогодні варто звернути увагу на культурне та національно-патріотичне виховання дітей. Особливо актуальною зазначена проблема є в місті Мелітополі та Мелітопольському районі, так як регіон є багатонаціональним. Найчисельнішими національними меншинами є болгары, вірмени, караїми, кримські татари, німці та греки. Відповідно до цього місто Мелітополь та Мелітопольський район мають сталі традиції демократичного управління культурним розмаїттям та в умовах сьогодення проходять розвиток толерантної рівноваги.

Суверенній Україні потрібні громадяни, які мають глибоко усвідомлену життєву позицію. Виховати таких особистостей можна за умови розвитку національної освіти, в якій система виховання та навчання ґрунтується на ідеях народної філософії, засадах української етнопедагогіки, народознавства, основах християнської релігії, науковій педагогічній думки, родинного виховання. У вирішенні важливих завдань національно-патріотичного виховання чинне місце належить організації діяльності школи та закладів дошкільної освіти. У сучасному закладі дошкільної освіти ще й досі відсутні цілісність і систематичність в організації національно-патріотичного виховання. У виховному процесі важливе місце мають посісти народна філософія, народна мудрість, національні ідеї та ідеали, що є тим підґрунтям, на якому зростає національна свідомість, гідність, самоповага.

Сьогодні важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувати у молоді громадянсько-активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, і, перш за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо української держави. У різні часи та епохи, в усіх цивілізованих державах сім'я, школа, садочок, суспільство ставили перед собою завдання – виховати громадянина, патріота своєї країни.

Питання про формування громадянськості у підростаючого покоління є актуальним для сучасної педагогічної практики. Ця проблема у суспільстві з'являється через дві групи причин. По-перше, через наявність певних тенденцій нігілізму до моральних цінностей, громадянської відповідальності, національної культури. По-друге, у зв'язку з посиленням акценту на примноження матеріальних цінностей, що викликає хибними уявленнями про індивідуальне виживання.

Ключові слова: виховання, національно-патріотичне виховання, національна свідомість, полікультурне суспільство, моральні цінності, патріотизм, етнопедагогіка.

Постановка проблеми. В умовах впливу і тісного взаємозв'язку різних культур серед магістральних цілей і пріоритетів освіти визначено виховання людини-патріота демократичного світогляду, яка поважає традиції інших народів та їх культури. Саме тому особливо важливим для вітчизняної педагогічної теорії і практики є досвід у сфері полікультурної

освіти і виховання. Ідеї полікультурності знайшли своє відображення в основних державних документах про освіту: Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), «Концепції громадянського виховання», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту».

Виховання як невід'ємний чинник полікультурної освіти визначає спрямованість змісту освіти і педагогічного процесу на формування усвідомленого вибору дошкільниками етичних цінностей та готовності до життєдіяльності в умовах культурного розмаїття людської спільноти, передбачає конкретне втілення ідеї полікультурної освіти у процесі навчання і виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Фундаментальне значення для дослідження проблеми національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку має етнопедagogічна спадщина вчених, діячів культури, педагогів України: М. Драгоманова, М. Коцюбинського, Л. Українки, І. Франка, Т. Шевченка.

Серед класиків педагогічної науки до проблеми патріотизму зверталися Г. Ващенко, А. Духнович, А. Макаренко, А. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський. У своїх працях та наукових роботах вони висвітлювали проблеми розвитку патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку, як основної частини національної системи виховання, звеличували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї країни.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати проблему національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування рівня сформованості національно-патріотичного виховання у дітей старшого дошкільного віку варто схарактеризувати основні поняття проблеми національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. У ході теоретичної рефлексії наукової літератури підсумовано, що багато якостей особистості формуються та розвиваються в дитячому садку під впливом глибоко продуманого, цілеспрямованого, раціонально організованого навчально-виховного процесу.

Педагогічний процес у сучасному закладі дошкільної освіти підпорядкований особливим закономірностям, тому саме цей педагогічний аспект доцільно брати до уваги й у процесі підготовки вихователів до інноваційної діяльності в дитячому садку.

Унаслідок усебічного вивчення наукової літератури диференційовано основні закономірності педагогічного процесу в закладі дошкільної освіти: органічна єдність навчання, виховання, розвитку; змістова, організаційна та операційно-технологічна цілісність; динамічність; взаємозалежність досягнутого рівня розвитку дитини від спадковості, навчально-розвивального середовища; єдність внутрішніх і зовнішніх мотивів; взаємозв'язок чуттєвого, логічного і практичного.

Зазначимо, що на певному етапі становлення дитини її навчання та виховання здійснюється в більшій мірі завдяки взаємодії з вихователем. Досліджуючи специфіку фахової діяльності вихо-

вателя підкреслимо, що основне завдання вихователя полягає в тому, щоб сприяти психологічному, моральному, розумовому, фізичному, національно-патріотичному розвитку дитини.

Проте час минає, і динаміка ціннісних орієнтацій змінюється, що стає певною детермінантою для науковців у пошуку нових засобів та прийомів формування особистості. Якщо звернутися до показника сформованості громадянськості дошкільників, то зазвичай прийнято визначати такі показники, як національна самосвідомість, патріотизм, гуманізм, толерантність, самоактивність, інтеркультурність, правосвідомість, позитивне ставлення до праці.

Зазначимо, що національна самосвідомість – це особиста ідентифікація із своєю нацією, віра в духовні сили та майбутнє; воля до праці на користь народу; усвідомлення моральних та культурних цінностей, знання історії, звичаїв, обрядів, символіки: система вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Так, національна культура – це усвідомлене, благородне ставлення до свого народу, при якому інтереси нації свідомо ставляться вище власних. Вона включає почуття відповідальності за долю народу, відчуття зв'язку людини з духом нації.

Підкреслимо, що полікультурне суспільство – це суспільство, яке поєднує в собі культуру різноманітних народів, що його населяють. Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави виявляється у патріотизмі, національній самосвідомості, правосвідомості, політичній культурі та культурі міжетнічних відносин.

Аналіз наукових джерел свідчить, що ціннісне ставлення особистості до людей виявляється у моральній активності особистості, прояві чуйності, чесності, правдивості, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совісті, терпимості до іншого, миролюбності, доброзичливості, готовності допомогти іншим, обов'язковості, добросовісності, ввічливості, делікатності, тактовності; вмінні працювати з іншими; здатності прощати і просити пробачення, протистояти виявам несправедливості, жорстокості. Показник моральної вихованості особистості – це єдність моральної свідомості та поведінки, єдність слова і діла, наявність активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції [2, с. 21–23].

У руслі порушеної проблеми на окрему увагу заслуговують елементи системи моральних цінностей виховання, які вихователі розвивають у дошкільників. У цьому контексті В. Ягупов виокремив такі елементи системи моральних цінностей виховання: абсолютно вічні, які мають універсальне значення та загальнолюдський характер (доброта, гідність, чесність, мудрість, краса,

справедливість); національні, які є значущими для народу (патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять); сімейні, які характеризують особисте життя дитини, визначають відповідні риси її характеру, особливості культури поведінки [3, с. 152].

Отже, вихователям важливо дбати про моральний розвиток дитини, постійно обговорювати зміст окремих сцен переглянутих мультфільмів. Ми погоджуємося з позицією В. Ягупова про те, що результатом морального виховання дитини має бути формування моральної свідомості, на її основі – моральної культури, прищеплення навичок та звичок гідної поведінки [3, с. 154].

Підкреслимо, що гуманізація освіти передбачає її націоналізацію, тобто надання якомога ширшого національного характеру процесу навчання і виховання. Цей процес передбачає якомога повніше вивчення національної історії, національних традицій, – тобто найповнішого залучення до національної культури. Усе це сприятиме формуванню національної самосвідомості дошкільників: усвідомлення своєї національної гідності, місця свого народу як суб'єкта історії у всесвітньому цивілізаційному процесі.

Формування національної культури, свідомості передбачає ґрунтовне вивчення національної мови. Національна мова – це прояв духовної самосвідомості народу, яка базується на власному світосприйнятті і світорозумінні. Так, метою національно-патріотичного виховання є формування морально-духовної життєво-компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу. Національно-патріотичне виховання створює певні передумови громадянської поведінки і охоплює кілька основних напрямків.

Основними напрямками національно-патріотичного виховання є: героїко-патріотичне виховання; морально-патріотичне виховання; краєзнавчо-патріотична робота. Зазначені напрями реалізуються через проведення таких форм патріотично-виховної роботи: формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід; краєзнавство; ознайомлення з явищами суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення з традиціями і культурою свого народу; формування знань про людство [1, с. 9–10].

Таким чином, педагог-новатор виділяє два джерела патріотичного виховання, які тісно взаємопов'язані між собою. Перше – це завчасно передбачена виховна робота, яка включає багатогранні моральні, трудові, творчі, національно-патріотичні взаємини в колективі, спеціально створювані для того, щоб виховувати; слово вихователя; пере-

дача молодому поколінню цінностей, створених старшими поколіннями. Це планується та реалізується вихователем. Друге джерело – це складні відносини, що оточують дитину, вони є середовищем, яке дає наочні заняття, що розкривають зміст патріотичних та моральних понять.

Педагог переконаний, що справжнє громадянське виховання у процесі навчання починається там, де думка надихає, пробуджує і утверджує прагнення до морального ідеалу. Тому необхідно, щоб сторінки історії запалювали юні душі, пробуджували бажання до героїчного подвигу, вчили жити.

Проте багаторічна практика дозволила виявити наступні протиріччя процесу становлення громадянськості особистості: між необхідністю підвищення рівня громадянської культури дитини й існуючою системою виховної роботи у закладі дошкільної освіти; між необхідністю формування демократичного світогляду особистості і недостатньою спрямованістю на означену проблему навчально-виховного процесу; між теоретичними знаннями особистості та повсякденною соціальною практикою.

Інноваційні тенденції XXI століття вносять, на нашу думку, корективи в ці показники, а саме: з огляду теоретичних узагальнень та педагогічної практики ми пропонуємо врахувати ще і показник свободи освіти, як суттєвого компонента формування громадянських ціннісних орієнтацій.

Звернемося до теоретичного аналізу важливості свободи у формуванні особистості. Так, згідно з теорією рефлексивної діяльності за Є. Кузьміною, свобода характеризується через самовизначення людиною своїх «віртуальних можливостей». Вона виділяє три аспекти свободи: чуттєвий (суб'єктивне переживання свободи), раціональний (рефлексія меж можливостей) і діючий (спроможність ретельно змінювати межі віртуальних можливостей) [2; 3].

Тому поняття «громадянськість» розглядається як особистісне утворення, що складається зі сформованої свободи і гуманістичних цінностей, демократичного світогляду, продуктивного взаємовідношення і взаємодії щодо виконання своїх обов'язків.

Таким чином, на наш погляд, демократизація, гуманітаризація, націоналізація, формування духовності у поєднанні із свободою – це основні шляхи до вирішення проблеми гуманізації національної системи освіти. Так, процес гуманізації освіти повинен мати своїм наслідком розвиток здібностей гуманітарного мислення незалежно від профорієнтації, формування почуття патріотизму та відповідальності перед суспільством, почуття обов'язку при виборі шляхів майбутньої діяльності, опанування гуманітарних цінностей світової культури з погляду національної духовності, формування екологічної культури та ін.

Науковці і практики стверджують, що у системному вигляді моральна культура виявляє потребу дитини в доброзичливості, взаємоповазі як важливих сторонах вирішення різноманітних проблем. Так, національно-патріотичне виховання і толерантність лежать в основі моральних відносин до суспільства, до праці, до інших людей. Доцільно зазначити, що в процесі розвитку національно-патріотичного виховання у дітей старшого дошкільного віку, доречно використовувати активні форми й методи навчання: ігрове моделювання; дидактичні ігри; тренінги.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що окреслені форми та методи організації роботи з дітьми старшого дошкільного віку впливають на формування мотиваційного компонента готовності творити добро. Отже, національно-патріотичне виховання у дітей старшого дошкільного віку є багатограним процесом, прогнозує оволодіння основами національної свідомості і пове-

дінки та вможливує реалізацію означених цінностей засобами краєзнавчого матеріалу. Верифікація істинності цього положення формує у дітей старшого дошкільного віку почуття любові та благородства по відношенню до інших національностей.

Перспективи подальшого наукового пошуку спрямовані на впровадження методики національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Список використаної літератури:

1. Бех І.Д. Виховання особистості. *Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади: наук. видання*. Київ, 2003. 280 с.
2. Боришевський М.В. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. *Цінності освіти і виховання особистості: науково-методичний збірник*. Київ, 1997. С. 21–25.
3. Ягупов В. В. Педагогіка : навчальний посібник. Київ, 2002. 560 с.

Merkulova N., Kanarova O. On the problem of national-patriotic education of older preschool children

The article deals with the problem of national-patriotic upbringing of older preschool children. The current trends in the development of education in Ukraine are driven by dramatic changes aimed at reforming preschool education. The main component of the educational reform process is the updating of the content of preschool education. The problem of formation of national-patriotic upbringing in children of older preschool age in the context of multicultural society has always been one of the urgent ones, and in the conditions of the present, given the systemic crisis of morality, it is of particular importance. In order to avoid past mistakes, it is worth paying attention to the cultural and national-patriotic upbringing of children today. Particularly urgent problem is in the city of Melitopol and Melitopol district, as the region is multinational. The largest national minorities are Bulgarians, Armenians, Karaites, Crimean Tatars, Germans and Greeks. Accordingly, the city of Melitopol and the Melitopol district have a stable tradition of democratic governance of cultural diversity and under the conditions of today are developing a tolerant balance.

Sovereign Ukraine needs citizens who have a deeply conscious position in life. It is possible to educate such persons on condition of development of national education, in which the system of education and training is based on the ideas of folk philosophy, the principles of Ukrainian ethnopedagogy, ethnology, the foundations of Christian religion, scientific pedagogical thought, family education. In order to solve important tasks of national patriotic education, an active place belongs to the organization of activities of schools and pre-school institutions. The modern institution of pre-school education still lacks integrity and systematic organization of national-patriotic education. People's philosophy, popular wisdom, national ideas and ideals, which are the basis on which national consciousness, dignity and self-esteem grow, have an important place in the educational process.

Today it is important to recreate in Ukrainian society a sense of true patriotism as a spiritual, moral and social value, to create in the youth civic-active, socially significant qualities that it will be able to show in all activities, and, above all, related to the protection of its interests family, native land, people and homeland, realization of personal potential for the benefit of the Ukrainian state. At different times and epochs, in all civilized states, families, schools, kindergartens, and society have set themselves the task of educating a citizen, a patriot of their own country.

The question of citizenship formation in the younger generation is relevant to modern pedagogical practice. This problem occurs in society for two groups of reasons. First, due to the presence of certain tendencies of nihilism towards moral values, civic responsibility, national culture. Secondly, due to the increased emphasis on material value multiplication caused by misconceptions about individual survival.

Key words: education, national patriotic education, national consciousness, multicultural society, moral values, patriotism, ethnopedagogy.